

Εισαγωγή - Ζητήματα ορισμών

Ο ανταρτοπόλεμος (guerrilla warfare) συνιστά μια πολύ διαδεδομένη μορφή διεξαγωγής πολεμικών επιχειρήσεων με μεγάλο ιστορικό εύρος. Αφορά κυρίως τις συγκρούσεις στις οποίες πρωταγωνιστούν μη τακτικές δυνάμεις (ένοπλοι μαχητές, οργανωμένοι πολλές φορές σε αντάρτικους στρατούς) οι οποίες χρησιμοποιούν πρακτικές του λεγόμενου ανορθόδοξου πολέμου (irregular warfare). Οι όροι με τους οποίους περιγράφεται και προσδιορίζεται το φαινόμενο, εν μέρει ή συνολικά, στη βιβλιογραφία είναι πολλοί: σύγκρουση χαμηλής έντασης (low-intensity conflict), μικρός πόλεμος (small war), παρτιζάνικος πόλεμος (partisan warfare) κ.ά. Συνδέεται επίσης, αν και όχι μονοσήμαντα, με τις πολύ ευρύτερες κατηγορίες της εξέγερσης (insurgency), της επανάστασης (revolution) και του εμφυλίου πολέμου (civil war).

Ένας από τους κορυφαίους μελετητές του φαινομένου ορίζει τον ανταρτοπόλεμο ως «ένα σύνολο στρατιωτικών τακτικών που χρησιμοποιούνται από μια μειοψηφούσα ομάδα εντός ενός κράτους ή από έναν γηγενή πληθυσμό, προκειμένου να αντιμετωπιστούν η κυβέρνηση ή οι ξένες κατοχικές δυνάμεις». Ο παρτιζάνικος πόλεμος ορίζεται αντιστοίχως ως «η χρήση ασύμβατων πρακτικών από τακτικά ή οργανωμένα μη τακτικά στρατεύματα προς υποστήριξη συμβατικών επιχειρήσεων». Τέλος, ο επαναστατικός ανταρτοπόλεμος ορίζεται ως «μια εκστρατεία την οποία αναλαμβάνει μια μειονοτική ομάδα εντός

ενός κράτους για την απόκτηση πολιτικής εξουσίας διαμέσου ενός συνδυασμού υπονόμησης, προπαγάνδας και στρατιωτικής δράσης».¹

Από την άλλη πλευρά, ένας σημαντικός αριστερός πολιτικός φιλόσοφος αναφέρει τα εξής:

Ο τυπικός ανταρτοπόλεμος συνίσταται σε μια ομάδα «παράνομων πολεμιστών» που παίρνουν το όπλο για έναν πολιτικό, κοινωνικό, θρησκευτικό ή εθνικό σκοπό. Ο αντάρτικος στρατός διαφέρει από έναν τακτικό, καθώς συνήθως έχει μικρό μέγεθος, αποτελείται από εθελοντές, με ελαφρύ οπλισμό, ενώ οι μέθοδοι μάχης που ακολουθεί βασίζονται στη μυστικότητα, τη γρήγορη απομάκρυνση και τον αυτοσχεδιασμό. Φευγαλέος και αόρατος, ο αντάρτης πολεμιστής (*guerrillero*) είναι παντού και πουθενά, και κυρίως εκεί που δεν τον περιμένουν. Η οικονομία δυνάμεων είναι η βασική αρχή της τακτικής του, κάτι που εφαρμόζει και στη σκοποβολή του, φειδωλή σε πυρομαχικά και προσηλωμένη στον στόχο, όπως και στη σπουδή του να εξαφανιστεί αμέσως μετά τη δράση. Ο ανταρτοπόλεμος αποτελεί, ουσιαστικά, μια μέθοδο μάχης του αδύναμου εναντίον του δυνατού και των οπλισμένων πολιτών εναντίον των επαγγελματιών στρατιωτικών.²

Με βάση τα παραπάνω, μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι, σε γενικές γραμμές, οι αντάρτες μάχονται εναντίον υπέρτερων αριθμητικά δυνάμεων, υιοθετώντας ευέλικτες τακτικές και αποσκοπώντας αρχικά στην παρενόχληση και την εξασθένηση του αντιπάλου και στη συνέχεια στη στρατιωτική του ήττα. Ο ανταρτοπόλεμος έχει σαφώς πολιτικό χαρακτήρα και στις

---

1. Βλ. Ian Beckett (επιμ.), *Encyclopedia of Guerrilla Warfare*, Checkmark Books, Νέα Υόρκη 2001, σ. ix.

2. Βλ. Michael Lowy, «Ανταρτοπόλεμος», στο Emmanuel de Waresquiel (επιμ.), *Ο αιώνας των ανατροπών. Το λεξικό των κινημάτων αμφισβήτησης στον 20ό αιώνα*, μτφρ. Βασιλική Τσίγκανου, Αιμίλιος Βαλασιάδης, Μαρίνα Δρούτσα, Αντωνία Σαρρή, Οξύ, Αθήνα 2004, σ. 41.

περισσότερες περιπτώσεις αποσκοπεί είτε στην ανατροπή μιας κυβέρνησης ή ενός καθεστώτος και στην αντικατάστασή τους είτε στην εκδίωξη κατοχικών δυνάμεων από τη γεωγραφική επικράτεια μιας χώρας ή περιφέρειας. Το αντάρτικο κίνημα δρα είτε αυτόνομα είτε σε συνεργασία με τακτικές δυνάμεις (ημεδαπές ή συμμαχικές), στηρίζεται στη διαθεσιμότητα του ευρύτερου πληθυσμού (συνήθως αγροτικού) και, σε ορισμένες τουλάχιστον εκδοχές του, ενδέχεται να μετασχηματιστεί και το ίδιο σε τακτικό στρατό.

Πρακτικές αυτού του τύπου δεν ήταν ασυνήθιστες στο πεδίο του πολέμου και πριν από την έλευση της λεγόμενης νεωτερικής κοινωνίας, του σύγχρονου κόσμου δηλαδή. Μόνο όμως κατά τους τελευταίους αιώνες ο ανταρτοπόλεμος απέκτησε τα χαρακτηριστικά εκείνα που τον καθιστούν μια ιδιαίτερα δημοφιλή επιλογή ασθενέστερων συλλογικοτήτων έναντι ισχυρότερων αντιπάλων, που ως επί το πλείστον εκφράζουν την εκάστοτε κρατική εξουσία και οι οποίοι χρησιμοποιούν τακτικά στρατεύματα. Από την άποψη αυτή, δεν είναι τυχαίο ότι η Συνθήκη της Χάγης το 1907 συμπεριέλαβε και τους άτακτους μαχητές εμφυλίων πολέμων στο δίκαιο του πολέμου. Η αναγνώριση γινόταν υπό την προϋπόθεση ότι οι αντάρτες διέθεταν αρχηγό, έφεραν διακριτικά, δεν απέκρυπταν οπλισμό και γενικά συμμορφώνονταν με τα έθιμα και τους νόμους του πολέμου.

Ο ανταρτοπόλεμος απέκτησε νέες διαστάσεις στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, με τον αγώνα των Συμμάχων εναντίον του Άξονα. Στο πεδίο αυτό, η βιβλιογραφία είναι κολοσσιαία και αφορά τόσο την Ευρώπη όσο και τις υπόλοιπες περιοχές του πλανήτη που βρέθηκαν στη δίνη της μεγαλύτερης πολεμικής αναμέτρησης όλων των εποχών. Στην τιτάνια σύγκρουση της ναζιστικής Γερμανίας με τη Σοβιετική Ένωση, οι Σοβιετικοί Παρτιζάνοι που δρούσαν στα μετόπισθεν του τεράστιου μετώπου διαδραμάτισαν σημαίνοντα ρόλο στην τελική έκβαση της σύγκρουσης.

Το εύρος του ανταρτοπολέμου υπήρξε μεγάλο και στην περιοχή των Βαλκανίων, στην οποία δέσποζε το κίνημα του Τίτο στη Γιουγκοσλαβία. Όσον αφορά την Ελλάδα, το αντάρτικο, στο οποίο κύριο ρόλο έπαιξαν το ΕΑΜ-ΕΛΑΣ και δευτερευόντως ο ΕΔΕΣ, αποτέλεσε κομβικό παράγοντα ριζοσπαστικοποίησης του πληθυσμού και ουσιαστικής παρενόχλησης των κατοχικών στρατευμάτων. Ταυτόχρονα, αποτέλεσε χώρο ανάδειξης των μεγάλων πολιτικών διαιρέσεων που χαρακτήρισαν την ελληνική κοινωνία στην περίοδο 1941-1944, γεγονός που επισφραγίστηκε από τις εμφύλιες συγκρούσεις μεταξύ των αντιστασιακών, την ιδεολογική πόλωση και τη δημιουργία των προϋποθέσεων εκείνων που οδήγησαν στον ολοκληρωτικό εμφύλιο πόλεμο της περιόδου 1946-1949.

Ιδιαίτερα εμφανής, λοιπόν, στο σημείο αυτό είναι ο ρόλος της ιδεολογίας, καθώς οι αντάρτικοι στρατοί του Β' Παγκοσμίου Πολέμου διαφοροποιούνταν ως προς τις πολιτικές τους στοχεύσεις, ενώ δεν έλειπαν και οι μεταξύ τους συγκρούσεις σε χώρες βαθιά διχασμένες πολιτικά. Τη μεγάλη όμως ώθηση στον ανταρτοπόλεμο έδωσαν η αποαποικιοποίηση και ο Ψυχρός Πόλεμος.³ Έτσι, την περίοδο μετά το 1945 συναντάμε εμβληματικές περιπτώσεις αντάρτικων αγώνων, που έγιναν διάσημες (Αλγερία, Κούβα, Βιετνάμ κ.ά.). Προσωπικότητες όπως ο Ερνέστο Τσε Γκεβέρα (Ernesto «Che» Guevara), ο Φιντέλ Κάστρο (Fidel Alejandro Castro Ruz), ο Χο Τσι Μινχ, ο Γκιαπ κ.ά. απέκτησαν συχνά θρυλικές διαστάσεις. Σε παρόμοια κατεύθυνση, τα έργα του Μάο Τσε Τουνγκ για τον ανταρτοπόλεμο γνώριζαν σημαντική απήχηση, δεδομένων των επιτυχιών του πολυετούς αγώνα των κομμουνιστών στην Κίνα, της εγκαθίδρυσης κομμουνιστικού καθεστώτος και του ειδικού γεωπολιτικού βάρους της χώρας

---

3. Βλ. Walter Laqueur, *Guerrilla. A Historical and Critical Study*, Weidenfield and Nicolson, Λονδίνο 1977.

αυτής. Τα εγχειρίδια του Μάο και του Τσε απέκτησαν βαρύνουσα σημασία ως κατευθυντήρια έργα αναφοράς για την παγκόσμια Αριστερά που διέβλεπε στον ανταρτοπόλεμο μια δυνατότητα να πληγεί ανεπανόρθωτα ο πολιτικός και ταξικός αντίπαλος. Τα βιβλία αυτά, βέβαια, δεν είναι επιστημονικές πραγματείες και δεν πρέπει να διαβάζονται ως τέτοιες. Αντανακλούν όμως χαρακτηριστικά τις συνθήκες του καιρού τους, τα χρόνια του «αναβρασμού» σύμφωνα με τον Γερμανό συγγραφέα Χανς Μάγκνους Εντσεσμπέργκερ (Hans Magnus Enzensberger).

Η ανάδυση της φιγούρας του μεταπολεμικού αντάρτη είχε σημαντικές πολιτικές, κοινωνικές και πολιτισμικές επιπτώσεις σε όλο τον πλανήτη. Η επαναστατημένη νεολαία της ριζοσπαστικής δεκαετίας του 1960 έβλεπε στο πρόσωπο των guerrillas τους αποστόλους μιας εναλλακτικής πολιτικής στάσης εναντίον της κυρίαρχης «συμβιβασμένης» κοινωνίας της εποχής της. Η αφίσα με τη φωτογραφία του Τσε Γκεβάρα αποτέλεσε μια κλασική εικόνα στα φοιτητικά –και όχι μόνο– δωμάτια των νέων της εποχής, ως ρομαντική απεικόνιση της «φλόγας της αιώνιας εξέγερσης». Η μετέπειτα εμπορευματοποίηση των παραπάνω εικόνων, καθώς και η ενσωμάτωση των νέων αυτών στις νόρμες του καπιταλιστικού συστήματος, το οποίο φαντασιώνονταν ότι θα ανατρέψουν, δεν αναιρούν, βέβαια, τη σημασία που έπαιξαν οι εικόνες των ανταρτών της Ασίας, της Λατινικής Αμερικής και της Αφρικής στην πολιτική ριζοσπαστικοποίηση μιας ολόκληρης γενιάς.

Ο ανταρτοπόλεμος όμως είχε και άλλες διαστάσεις. Ολόκληρες περιοχές του πλανήτη βρέθηκαν να υπάγονται –περισσότερο ή λιγότερο– στον μόνιμο έλεγχο αντάρτικων στρατών, που πολλές φορές αντιμάχονταν μεταξύ τους, εκπροσωπώντας τις ψυχροπολεμικές προτεραιότητες του δυτικού και του ανατολικού στρατοπέδου. Μεγάλες Δυνάμεις βρέθηκαν στη δυσάρεστη θέση να υποστούν στρατιωτικές ήττες από θεωρητικά

υποδεέστερους αντιπάλους (όπως οι ΗΠΑ στο Βιετνάμ και η Σοβιετική Ένωση στο Αφγανιστάν). Σε άλλες περιπτώσεις, οι ίδιες Δυνάμεις ενίσχυσαν αντάρτικα κινήματα που θεωρούσαν ότι μπορούν να πλήξουν καίρια τον ιδεολογικό τους αντίπαλο σε χώρες της Αφρικής, της Λατινικής Αμερικής και της Ασίας.⁴

Όσον αφορά τη μετα-ψυχροπολεμική εποχή, το ζήτημα τέθηκε σε νέες διαστάσεις με την επανεμφάνιση αντάρτικων στρατών στην πρώην Γιουγκοσλαβία (παραστρατιωτικοί στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη, UCK στο Κόσοβο) και, κυρίως, με την εμπλοκή των ΗΠΑ και των συμμάχων τους σε πολέμους ανά την υφήλιο (Ιράκ, Αφγανιστάν, Σομαλία κ.α.), στον λεγόμενο δηλαδή «πόλεμο κατά της τρομοκρατίας», γεγονός που οδήγησε ακόμη και σε αναθεώρηση των βασικών στρατηγικών δογμάτων αντιμετώπισης των ανταρτών. Στον πολυαίμακτο εμφύλιο της Συρίας, που ξέσπασε το 2011, δοκιμάστηκαν όλες σχεδόν οι μορφές ανορθόδοξου πολέμου. Μάλιστα, θεωρητικοί άρχισαν να κάνουν λόγο για πλήρη μεταβολή του πεδίου του πολέμου τις τελευταίες δεκαετίες, με βάση ακριβώς την ανάδυση των μορφών πολεμικών επιχειρήσεων που δεν σχετίζονται με τις κλασικές συμβατικές συγκρούσεις οργανωμένων στρατών.⁵

Ένα σημαντικό πρόβλημα που καλείται να αντιμετωπίσει ο ειδικός ερευνητής, αλλά και γενικότερα όποιος ενδιαφέρεται για το ζήτημα, αφορά τη δυσκολία να καθοριστούν τα στοιχεία που διαφοροποιούν τον ανταρτοπόλεμο από άλλες μορφές συγκρούσεων. Τα ερωτήματα είναι πολλά και ενδιαφέροντα:

---

4. Βλ. Jean-Marc Balencie, Arnaud de La Grange, *Εξεγερμένοι κόσμοι. Τόμος πρώτος (Αμερική, Εγγύς και Μέση Ανατολή, Χώρες του Μαγκρέμπ. Αντάρτικα, μιλίσιες, τρομοκρατικές ομάδες)*, μτφρ. Μαρία Μαλαφέκα, Τυπωθήτω - Γιώργος Δαρδανός, Αθήνα 2004.

5. Γενικότερα για τις αλλαγές στο πεδίο του σύγχρονου πολέμου, βλ. Martin Van Creveld, *Η μεταμόρφωση του πολέμου*, μτφρ. Μάριος Μπλέτας, Τουρίκης, Αθήνα 2011.

Τι είναι αυτό που συνιστά και καθορίζει την έννοια του αντάρτη; Υπάρχουν άραγε κοινά δομικά στοιχεία που αναγνωρίζονται ως αναπόσπαστο τμήμα της αντάρτικης δράσης, πέρα και έξω από χωρικά και χρονικά όρια; Υπάρχουν αλλαγές στην ορολογία, που συνδέονται με τους μετασχηματισμούς της ίδιας της κοινωνίας εντός της οποίας δρα ο αντάρτης; Υπάρχει πιθανότητα ένα αντάρτικο να ηττηθεί στρατιωτικά αλλά να επικρατήσει πολιτικά; Ποιες είναι οι σχέσεις των ανταρτών με την τρομοκρατία και πώς διαφοροποιούνται στον χώρο και τον χρόνο; Ποιες είναι οι μέριμνες των εκάστοτε κυρίαρχων κρατικών οντοτήτων για την απόπειρα εξουδετέρωσης κινήματων αυτού του τύπου και ποιο από τα δύο υφιστάμενα πρότυπα («εχθροκεντρικό»/«ανθρωποκεντρικό») πρέπει να επιλέγεται ανάλογα με τη συγκυρία; Ποιες είναι οι συνέπειες που έχει στον άμαχο πληθυσμό η δράση αντάρτικων ομάδων και πώς νομιμοποιείται πολιτικά η κυριαρχία τους; Μπορούν να τεθούν όρια στη βία που ασκείται σε στρατιώτες και αμάχους από τους αντάρτες και πώς εκδηλώνεται συστηματικά η απόπειρα απονομιμοποίησης των τελευταίων εκ μέρους των κρατικών δυνάμεων, που τους εντάσσουν στις κατηγορίες των «συμμοριτών», των «ληστών» ή των «τρομοκρατών»;

Όλα τα παραπάνω ερωτήματα αφορούν, όπως γίνεται εύκολα αντιληπτό, πολλά πεδία των κοινωνικών επιστημών. Κλασικοί διανοητές έχουν δοκιμάσει να περιγράψουν τη δυναμική του φαινομένου και να προδιαγράψουν τις συνέπειες της υιοθέτησής του από τους εμπόλεμους. Προέχει, βέβαια, η μορφή του Καρλ φον Κλαούζεβιτς (Carl von Clausewitz). Ο διασημότερος ίσως θεωρητικός των πολεμικών συγκρούσεων διατύπωσε τις ιδέες του στο περίφημο σύγγραμμά του, *Περί του πολέμου*.⁶ Έχοντας παρακολουθήσει ως Πρώσος ανώτερος αξιωματικός

---

6. Βλ. Carl von Clausewitz, *Περί του πολέμου*, μτφρ. Νατάσα Ξεπουλιά, Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1999.

την επέλαση των στρατιών του Ναπολέοντα και θέλοντας να ενσωματώσει τις εμπειρίες του στο θεωρητικό του σχήμα, ανέλυσε, μεταξύ άλλων, και τον ρόλο των άτακτων στρατευμάτων όσον αφορά την ενίσχυση των τακτικών στρατών. Ασφαλώς, ο «άτακτος» του Κλαούζεβιτς απέχει παρασάγγας από τον σύγχρονο αντάρτη, καθώς ο Πρώσος στρατηγός είχε υπόψη του κυρίως τους Γερμανούς και τους Ισπανούς ενόπλους που αντιστέκονταν στα γαλλικά στρατεύματα. Από τους Ισπανούς μαχητές μάλιστα προέκυψαν και οι όροι «guerrilla» (μικρός πόλεμος), «guerrillero» (μικρός μαχητής) και «partisan-partido» (παρτιζάνος), που ταυτίστηκαν ουσιαστικά με τον εξεγερμένο των αγροτικών περιοχών και με τη μορφή πολέμου που αυτός υιοθετεί.

Η ενασχόληση με τα ζητήματα του ανταρτοπολέμου αφορούσε όμως και τους κορυφαίους στοχαστές της Αριστεράς, όπως και τους θεμελιωτές του μαρξισμού. Οι απόψεις του Μαρξ (Karl Marx) και του Ένγκελς (Friedrich Engels) για τα θέματα αυτά έχουν γενικά υποτιμηθεί, γεγονός αναμενόμενο αν αναλογισθεί κανείς τον όγκο του έργου τους και την επικέντρωσή τους σε οικονομικά και πολιτικά ζητήματα. Σε κάθε περίπτωση, ήδη από τον 19ο αιώνα είχε καταστεί σαφές ότι επρόκειτο για μια μορφή πολέμου που μπορούσε να χρησιμοποιηθεί από τα κινήματα που αποσκοπούσαν στην ανατροπή του καπιταλισμού. Τις απόψεις αυτές συστηματοποίησε περαιτέρω ο Λένιν, δημιουργώντας τη θεωρητική υποδομή για την ενσωμάτωση του ανταρτοπολέμου στις επαναστάσεις του 20ού αιώνα, ειδικά στους λεγόμενους αντιμπεριαλιστικούς αγώνες.⁷ Την ίδια περίπου εποχή είχαν αρχίσει και οι πρώτες αναλύσεις του φαινομένου από στρατιωτικούς των μεγάλων αποικιακών δυνάμεων, κυρίως Γάλλους

---

7. Βλ. 4 κείμενα περί ανταρτοπολέμου, μτφρ. Γεώργιος Κουφογιώργος, Eurobooks, Αθήνα 2019.

και Βρετανούς, που είχαν και οι ίδιοι συμμετάσχει συχνά σε βίαιες απόπειρες καταστολής και κατάπνιξης των κατά τόπους εξεγερμένων κατά της δυτικής κυριαρχίας.

Τα επόμενα χρόνια, μια σημαντική θεωρητική συμβολή στο πεδίο πραγματοποίησε ο διάσημος Γερμανός νομικός Καρλ Σμιτ (Carl Schmitt) ο οποίος, ιδίως προπολεμικά, υπήρξε ενεργό μέλος του ναζιστικού κόμματος. Ο Σμιτ, γράφοντας από την ιδιαίτερη σκοπιά του, επιχείρησε στο έργο του *Η θεωρία του αντάρτη* να συνοψίσει τα χαρακτηριστικά του αντάρτη.⁸ Η ανάλυσή του εκφράζει τις κυρίαρχες δυτικές προσλήψεις της ψυχροπολεμικής εποχής, καθώς εκδίδεται στις αρχές της δεκαετίας του 1960, αλλά και την πολιτική τοποθέτηση του Σμιτ ως αντιπάλου ταυτόχρονα του φιλελευθερισμού και του κομμουνισμού. Ο Σμιτ αναγνωρίζει τέσσερις βασικές ιδιότητες του αντάρτη: τη διάκρισή του από τον τακτικό στρατιώτη, την πολιτική-ιδεολογική του στράτευση, την κινητικότητα και την ευελιξία, και, τέλος, τον λεγόμενο τελλουρικό-χθόνιο χαρακτήρα του περιβάλλοντος εντός του οποίου δρα (όρη, δάση κ.λπ.). Η θεωρητική του προσέγγιση δέχθηκε σοβαρή κριτική, αλλά η επιρροή των θέσεών του υπήρξε σημαντική, ακόμη και στον χώρο μιας ορισμένου τύπου Αριστεράς, που δίνει προτεραιότητα στον ρόλο της βίας και στην καθολική απόρριψη του φιλελευθερισμού.⁹

Η εποχή του Ψυχρού Πολέμου τροφοδότησε τη θεωρία περί ανταρτών με πάμπολλες συνεισφορές, καθώς ερευνητές, αναλυτές και επιστήμονες προσπαθούσαν να ερμηνεύσουν τις μεγάλες αλλαγές που επέφερε η παγκόσμια εμφάνιση των μαχητών αυτών, αλλά και η ιδεολογική τους στράτευση, στο

8. Βλ. Carl Schmitt, *Η θεωρία του αντάρτη. Παρεμβολή στην έννοια του πολιτικού*, μτφρ. Σίσσυ Χασιώτη, Πλέθρον, Αθήνα 2019.

9. Βλ. Howard Caygill, *On Resistance. A Philosophy of Defiance*, Bloomsbury, Λονδίνο - Νέα Υόρκη 2013, σ. 104-110.

πεδίο του πολέμου.¹⁰ Μια νεότερη γενιά πολιτικών επιστημόνων, κοινωνιολόγων και ιστορικών, κυρίως Αμερικανών, έχει ασχοληθεί επισταμένα με το φαινόμενο, κάτι ευεξήγητο, με βάση την έντονη εμπλοκή των ΗΠΑ σε πολέμους αυτής της κατηγορίας, με κορύφωση βέβαια την καταλυτική εμπειρία του Βιετνάμ, αλλά και τις πολύ πρόσφατες εμπειρίες των πολέμων στο Αφγανιστάν και το Ιράκ. Οι θεωρητικοί της κατηγορίας αυτής δεν συγκροτούν μια ενιαία κατηγορία, στον βαθμό μάλιστα που η διαφορετική τους πολιτική τοποθέτηση είναι δεδομένη. Σε κάθε περίπτωση όμως, η κύρια μέριμνα των περισσότερων έγκειται στην αναζήτηση των αιτίων της επιτυχίας ή της αποτυχίας της εκάστοτε αμερικανικής παρέμβασης και στη σκιαγράφηση περαιτέρω προοπτικών αντιμετώπισης των απειλών από την πλευρά των ανταρτών, στη λογική της λεγόμενης αντιεξέγερσης (counter-insurgency). Συναντάμε όμως και διαφορετικού τύπου αναγνώσεις του ανταρτοπολέμου, καθώς ορισμένοι θεωρητικοί τον εντάσσουν σε γενικότερες κατηγορίες συγκρούσεων που έχουν ως κατευθυντήρια γραμμή τον μηδενισμό, τον σύγχρονο θρησκευτικό φονταμενταλισμό, την τρομοκρατία κ.λπ. Κατά τη διάρκεια του 20ού αιώνα εμφανίστηκε και το λεγόμενο «αντάρτικο πόλεων», που έχει όμως μεγάλες διαφορές από τον κλασικό ανταρτοπόλεμο και η διερεύνησή του απαιτεί χωριστή ανάλυση (Κάρλος Μαριγκέλα [Carlos Marighella], Τόνι Νέγκρι [Antonio Negri] κ.ά.).

Στο βιβλίο αυτό θα ακολουθήσουμε, για λόγους διευκόλυνσης του αναγνώστη, χρονολογική σειρά ανάλυσης. Έτσι, μετά την εισαγωγή ακολουθεί το κεφάλαιο για τις νεωτερικές απαρχές του σύγχρονου ανταρτοπολέμου και την εμφάνιση των ανταρτών

---

10. Για μια σημαντική –στον καιρό της– παρέμβαση, βλ. Eric Hobsbawm, «Vietnam and the Dynamics of Guerrilla War», στο *Revolutionaries*, Abacus, Λονδίνο 2007 (αναθεωρημένη και επαυξημένη έκδοση). Η αρχική εκδοχή του κειμένου δημοσιεύτηκε το 1965.

στο προσκήνιο την περίοδο από τη Γαλλική Επανάσταση έως και τις παραμονές του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Στη συνέχεια θα ασχοληθούμε με την ανάδυση της Αντίστασης στις δυνάμεις του Άξονα και τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Παρακάτω, θα αναλύσουμε την τεράστια αναμέτρηση της Κίνας, τα κινήματα αποαποικιοποίησης (Κούβα, Αλγερία, Βιετνάμ) και τις συγκρούσεις της ψυχροπολεμικής περιόδου. Τέλος, θα αναφερθούμε στη μεταψυχροπολεμική εποχή της μετάβασης και της ρευστότητας, με την κυριαρχία των πολέμων «νέου τύπου», κλείνοντας με ορισμένα συμπεράσματα για τη συνολική ιστορική παρουσία των μαχητών αυτών.

Θεωρούμε ότι η παρούσα μελέτη εντάσσεται στον χώρο της ιστορικής κοινωνιολογίας του πολιτικού, και συγκεκριμένα ότι συνιστά μια συνοπτική εξέταση πρακτικών και μορφών συλλογικής βίας, οι οποίες σχετίζονται με την αμφισβήτηση υφιστάμενων και θεσπισμένων εξουσιαστικών μορφωμάτων. Ελπίζουμε ότι το βιβλίο θα αποδειχθεί χρήσιμο για την κατανόηση ενός φαινομένου που εξακολουθεί να δεσπόζει και στον μετανεωτερικό μας κόσμο, σε μια εποχή κρίσιμων μετασχηματισμών και ριζικών μεταμορφώσεων της πολεμικής εμπειρίας.

Θα αποτελούσε, ασφαλώς, παράλειψη να μην ευχαριστήσω τις εκδόσεις ΕΑΠ, και ιδίως τον διευθύνοντα σύμβουλό τους και πρόεδρο της Διοικούσας Επιτροπής του ΕΑΠ, Βασίλη Καρδάση, για την ένταξη του βιβλίου στη σειρά 96 plus. Επίσης, τη Γεωργία Θάνου, τον Νίκο Θεοτοκά, τον Βαγγέλη Κολτσίδα, τον Θανάση Μήνα και τον Στρατή Μπουρνάζο για τις παρατηρήσεις τους, τον εξαιρετικό συγχρονισμό και την άψογη συνεργασία.

Κεφάλαιο 1

Οι guerrillas στο προσκήνιο

Από την Αμερικανική στην Οκτωβριανή Επανάσταση

Μορφές ανορθόδοξου πολέμου ήταν ευρέως γνωστές από την αρχαιότητα. Πολλές αυτοκρατορίες του παρελθόντος είχαν βρεθεί στη δύσκολη θέση να αντιμετωπίζουν άτακτους μαχητές, κυρίως κατά τη διάρκεια εκστρατειών κατάκτησης περιοχών ή/και αντιμετώπισης εξεγέρσεων. Τα παραδείγματα αφθονούν. Σε καμία περίπτωση όμως, και παρά τις αντίθετες απόψεις ορισμένων συγγραφέων, οι πρακτικές αυτές δεν μπορούν να θεωρηθούν ότι εντάσσονται στη νεωτερική έννοια του ανταρτοπολέμου, όπως αυτός εκδηλώθηκε ιστορικά τους τελευταίους αιώνες.¹¹ Είναι χαρακτηριστικό το γεγονός ότι, όπως αναφέρθηκε στην εισαγωγή, η ίδια η λέξη «guerrilla» παραπέμπει στον λεγόμενο Πόλεμο της Ιβηρικής Χερσονήσου (Peninsular War), δηλαδή στις συγκρούσεις ανάμεσα στα γαλλικά στρατεύματα του Ναπολέοντα και στους Ισπανούς ατάκτους το 1808-1814.

---

11. Για μια χαρακτηριστική τέτοια αντίληψη, βλ. το ενδιαφέρον, αν και άνισο, κείμενο: Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, «Θεωρία Ανταρτοπολέμου», *Working Paper Series*, 4, Ινστιτούτο Διεθνών Σχέσεων, Αθήνα 2000.

Ο σύγχρονος ανταρτοπόλεμος είναι λοιπόν συνυφασμένος με τις μεγάλες επαναστάσεις, που διαμόρφωσαν τον νεότερο κόσμο. Στη διάρκεια της Αμερικανικής Επανάστασης (1775-1783), και παρά την απόλυτη αντιπάθεια του ίδιου του Αμερικανού αρχιστρατήγου Τζωρτζ Ουάσινγκτον (George Washington) για τους άτακτους μαχητές, σε πολλές περιοχές ο πόλεμος κατά των Βρετανών διεξήχθη από αυτά ακριβώς τα σώματα. Η πρώτη μεγάλη μάχη του επαναστατικού πολέμου προδιέθετε για τη συνέχεια. Στις 17 Απριλίου 1775, Βρετανοί στρατιώτες και δυνάμεις της αμερικανικής πολιτοφυλακής συγκρούστηκαν στο Λέξινγκτον και Κόνκορντ. Οι βρετανικές απώλειες ήταν σημαντικές. Εξήντα πέντε νεκροί και διακόσιοι επτά τραυματίες και αγνοούμενοι συνιστούσαν ένα μεγάλο πλήγμα όχι μόνο στρατιωτικά, αλλά και στο πεδίο του ηθικού. Οι Βρετανοί έμειναν έκπληκτοι από τον τρόπο με τον οποίο μάχονταν οι πολιτοφύλακες. Ένας τραυματίας στρατιώτης έγραψε χαρακτηριστικά: «Δεν μας πολέμησαν σαν τακτικός στρατός, αλλά σαν άγριοι κρυμμένοι πίσω από δέντρα και τοίχους».¹²

Ο Ουάσινγκτον είχε διατελέσει αξιωματικός στην πολιτοφυλακή της Βιρτζίνια κατά τη διάρκεια του πολέμου εναντίον των Γάλλων και των Ινδιάνων και θαύμαζε τον βρετανικό στρατό. Παρά την προϋπηρεσία του ως πολιτοφύλακα, επιθυμούσε ένα διαφορετικό είδος πολέμου από αυτό που κυριαρχούσε μέχρι τότε. Στόχος του ήταν η δημιουργία ενός τακτικού πειθαρχημένου στρατού που να μπορεί να αντιπαρατεθεί με τους Βρετανούς –τον καλύτερα οργανωμένο στρατό της εποχής– σε συμβατικό πόλεμο. Οι πρώτες του εντυπώσεις από τους στρατιώτες που είχε στη διάθεσή του ήταν απογοητευτικές, καθώς τα πρωτόλεια αυτά ένοπλα σώματα συνιστούσαν ουσιαστικά μια συμπαράταξη πολιτοφυλακών, ανε-

---

12. Βλ. Max Boot, *Invisible Armies. An Epic History of Guerrilla Warfare from the Ancient Times to the Present*, LPC, Νέα Υόρκη 2013, σ. 66.

παρκώς εξοπλισμένων και εφοδιασμένων, μια και πολλές φορές δεν διέθεταν ούτε τη στοιχειώδη υπόδηση. Καθ' όλη τη διάρκεια του πολέμου, ο Ουάσινγκτον δεν μπορούσε να αποδεχθεί τον ρόλο των μικρών ευέλικτων μονάδων που δρούσαν με αντάρτικες τακτικές, ενώ δεν ήθελε να συνειδητοποιήσει την πολιτική και στρατιωτική δυναμική των τοπικών πολιτοφυλακών, η συμβολή των οποίων ήταν σημαντική στην παρενόχληση των βρετανικών στρατευμάτων, ειδικά στις Νότιες Πολιτείες. Σε αντίθεση με τις ιδέες του αρχιστρατήγου των Αμερικανών, ο –βρετανικής καταγωγής– στρατηγός Τσαρλς Λη (Charles Lee) προέκρινε ακριβώς το είδος του πολέμου ατάκτων το οποίο, κατά τη γνώμη του, ταίριαζε καλύτερα στις ιδιαίτερες συνθήκες της αναμέτρησης.

Στην Ισπανία η κατάσταση ήταν ακόμη πιο εντυπωσιακή. Η επέμβαση του Ναπολέοντα στη χώρα το 1808 και ο διορισμός του αδερφού του ως βασιλιά οδήγησαν στην ανάγκη σταθερής παρουσίας και αύξησης των γαλλικών στρατευμάτων, που επιχειρούσαν με βίαιο τρόπο να επιβάλουν μείζονες κοινωνικές μεταρρυθμίσεις. Σταδιακά, ομάδες ατάκτων (που σε μια ορισμένη φάση πιθανόν να αριθμούσαν 30.000 άνδρες) άρχισαν να παρενοχλούν συστηματικά τον γαλλικό στρατό. Τα ορμητήριά τους ήταν κυρίως οι ανατολικές και νότιες περιοχές της Ισπανίας. Στη μεγάλη τους πλειοψηφία οι ομάδες αυτές αποτελούνταν από αγρότες, συντηρητικούς Καθολικούς που αντιμάχονταν τους Γάλλους για μια πληθώρα λόγων που σχετιζόνταν συχνά και με κοινωνικούς και οικονομικούς παράγοντες. Σημαντικό ρόλο στη δράση τους έπαιξε και η ισχυρή παρουσία βρετανικών και πορτογαλικών τακτικών δυνάμεων στην όμορη Πορτογαλία, που λειτουργούσαν ως υποστηρικτές και τροφοδότες των ανταρτών.

Οι επιπτώσεις από τη δράση των ατάκτων αυτών ήταν σημαντικές. Οι Γάλλοι είχαν πολύ σημαντικές απώλειες, δεν μπορούσαν να σταθεροποιήσουν τον έλεγχο τους σε όλη την Ισπανία και, κυρίως, ήταν αναγκασμένοι να λάβουν εξαιρετικής

βιαιότητας «αντι-αντάρτικα» μέτρα. Τα τελευταία περιελάμβαναν, μεταξύ άλλων, μαζικά αντίποινα εναντίον όσων κατοίκων θεωρούνταν ύποπτοι για συμμετοχή στην εξέγερση, συγκρότηση πολιτοφυλακών που επιδίωξαν στην καταδίωξη των ανταρτών, εκτελέσεις και βασανισμούς. Τα μέτρα αυτά, όπως ήταν φυσικό, προκαλούσαν τα αντίθετα αποτελέσματα, καθώς το μίσος για τους Γάλλους δυνάμωνε. Έχει σημασία να τονιστεί ότι οι μαχητές αυτοί βρίσκονταν πιο κοντά στην πλευρά του συντηρητικού στρατοπέδου, ενώ η δράση τους, που δεν ήταν αποτέλεσμα μιας ενοποιημένης κεντρικά πολιτικής οργάνωσης, παρουσίαζε ομοιότητες με αντίστοιχες εξεγέρσεις εναντίον των Γάλλων στην Καλαβρία και το Τυρόλο.¹³

Σημαντικό ρόλο έπαιξε η δράση ατάκτων και στην εκστρατεία του Ναπολέοντα εναντίον της Ρωσίας, το 1812. Το κύριο έργο τους, ωστόσο, ήταν υποστηρικτικό των ενεργειών των τακτικών στρατευμάτων· σε συνδυασμό με τις σκληρές κλιματολογικές συνθήκες, επέφεραν την τελική ήττα και αποχώρηση της Μεγάλης Στρατιάς από τη «Μητέρα Ρωσία».

Η Ελληνική Επανάσταση του 1821 ήταν μια αναμέτρηση ανάμεσα στις δυνάμεις της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και, ως επί το πλείστον, σε άτακτους μαχητές, τους κλέφτες και τους αρματολούς. Οι τελευταίοι μετείχαν προηγουμένως στο οθωμανικό σύστημα δημόσιας τάξης και ασφάλειας. Η δράση τους προσέλαβε διαστάσεις θρύλου μετά το τέλος της Επανάστασης, στο πλαίσιο συγκρότησης της νέας εθνικής ταυτότητας. Σε κάθε περίπτωση, τα ένοπλα σώματα αυτού του τύπου αποτέλεσαν τον βασικό στρατιωτικό κορμό των επαναστατημένων Ελλήνων σε μια αναμέτρηση που γρήγορα απέκτησε πανευρωπαϊκή σημασία.

---

13. Βλ. Ian F.W. Beckett, *Modern Insurgencies and Counter-Insurgencies. Guerrillas and Their Opponents since 1750*, Routledge, Λονδίνο-Νέα Υόρκη 2001, σ. 5-9.

Τα μεγάλα επαναστατικά γεγονότα και οι πολεμικές επιχειρήσεις του 19ου αιώνα επί ευρωπαϊκού εδάφους δεν χαρακτηρίστηκαν από ανταρτοπόλεμο. Οι πόλεμοι, ως επί το πλείστον, διεξάγονταν από τακτικά στρατεύματα, ήταν σύντομης διάρκειας, ενώ οι ίδιοι οι επιτελικοί αξιωματικοί των ευρωπαϊκών στρατών δεν έβλεπαν τον λόγο να προσφύγουν σε τέτοιες μεθόδους. Αν εξαιρέσουμε κάποιους Ιταλούς και Πολωνούς θεωρητικούς, όπως τον Τζουζέπε Μαντσίνι (Giuseppe Mazzini), τον Κάρλο Μπιάνκο (Carlo Bianco), τον Γιόζεφ Παβλικόφσκι (Józef Pawlikowski), τον Χένρικ Καμιένσκι (Henryk Michał Kamieński), που είχαν και οι ίδιοι προτείνει σε κάποιον βαθμό αντάρτικες πρακτικές πριν ή/και κατά τη διάρκεια των εθνικοαπελευθερωτικών αγώνων των χωρών τους, οι αρμόδιοι για τη διεξαγωγή του πολέμου αδυνατούσαν να υποστηρίξουν κάθε μορφή «λαϊκού πολέμου». Το ίδιο επιφυλακτικοί ήταν και οι Αμερικανοί ανώτατοι αξιωματικοί κατά τη διάρκεια του Αμερικανικού Εμφυλίου (1861-1865), παρά το γεγονός ότι στην πράξη άτακτοι υποστηρικτές της Ένωσης και της Συνομοσπονδίας είχαν εμπλακεί σε σκληρές συγκρούσεις στις Νότιες Πολιτείες ήδη από την έναρξη των εχθροπραξιών, συγκροτώντας ομάδες που ασκούσαν τρομοκρατία στους αντιπάλους, προχωρώντας σε απαγωγές, εκτελέσεις και παρενόχληση των τακτικών στρατευμάτων.

Ο Γαλλοπρωσικός Πόλεμος (1870-1871) και η παρισινή Κομμούνια που ακολούθησε δημιούργησαν νέα δεδομένα. Οι Γάλλοι «ελευθεροί σκοπευτές» (Francs-Tireurs) ακινητοποίησαν μια εχθρική δύναμη που υπολογίζεται σε 120.000, προκαλώντας την απέχθεια των Πρώσων στρατιωτικών.

Ο Λένιν, από την πλευρά του, συστηματοποιεί τις απόψεις του για το ζήτημα σε κείμενό του το 1906, με τίτλο *Ο ανταρτοπόλεμος*, στο οποίο, παρά τις θετικές αναφορές του, κατέληγε τελικά στην ανάγκη υπαγωγής τέτοιων μορφών πάλης σε αυστηρό κομματικό έλεγχο. Ήταν, κατά κάποιον τρόπο, το